

ПРАВО КРИТИКУВАТИ СУД У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [1; 6]. Одним із засобів забезпечення справедливого та ефективного судового розгляду є змагальність сторін, однією з форм якої виступає право критики, що адресована суб'єктам, дії яких, тією чи іншою мірою, мають значення для результатів розгляду справи, особливо суддям.

Виходячи з того, що Україна обрала вектор європейського розвитку, впровадження цінностей Європейського Союзу, окремі аспекти забезпечення ефективного правосуддя, зокрема право критики, потребують ґрунтовного та системного дослідження. Вищезазначене питання залишається малодослідженим у наукових публікаціях українських вчених-правників, однак є актуальним в умовах реформування судової системи. Саме тому ставимо за мету дослідити практику Європейського суду з прав людини задля наступного її запозичення та адаптування для українських реалій.

У демократичному суспільстві громадяни і засоби масової інформації мають право на розумну та справедливу критику будь-яких публічних осіб, в тому числі суддів. Критика виступає дієвим механізмом досягнення справедливості поряд з процесуальними засобами, такими як право оскарження, клопотання та інші.

Однак у якій мірі право критикувати співвідноситься з необхідністю забезпечення авторитету суду, прокуратури та інших публічних осіб? Якими рамками ми маємо обмежувати таке право у демократичному суспільстві, щоб воно не перетворилося на свавільне?

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїх рішеннях за останні двадцять років надає відповіді на вищезазначені питання.

¹ Студентка 5 курсу факультету адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Зокрема, у рішенні по справі Прагер і Обершлік проти Австрії від 22 березня 1995 року [2] Пан Прагер і пан Обершлік піддали критиці діяльність суддів шляхом розміщення у засобах масової інформації статті, що мала за мету висвітлити недоліки їх діяльності, за що його було притягнуто до відповідальності. Автор – пан Прагер, у статті акцентував увагу на тому, що судді «поводяться з кожним обвинувачуваним так, ніби того вже засуджено», приписуючи одному з суддів «зарозумілість» і схильність до «заякування» при виконанні ним своїх службових обов'язків, заявник непрямо звинуватив відповідних осіб у тому, що вони, як судді, порушували закон або принаймні свої професійні обов'язки. У притягненні до відповідальності за вищезазначені дії заявники вбачали порушення статті 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1], а саме втручання у свободу вираження поглядів. Однак, ЄСПЛ зазначив, що преса відіграє непересічну роль у правовій державі. Хоча вона не може переступати певні межі, встановлені зокрема й заради захисту репутації інших осіб, та зобов'язана, втім, передавати – у спосіб, що не суперечить її обов'язкам – інформацію й ідеї щодо політичних проблем та інших тем, що становлять суспільний інтерес. Безумовно, це стосується й питань функціонування системи правосуддя – інституту, що є життєво важливим для будь-якого демократичного суспільства. Преса є одним із засобів, за допомогою якого політики і громадська думка можуть здійснювати контроль за тим, чи виконують судді свої обов'язки відповідно до тієї мети, що лежить в основі покладених на них завдань, чи ні. Варто, проте, зважати і на особливу роль, що її відіграє в суспільстві судова система. Для того, щоб успішно виконувати свої обов'язки, вона як гарант правосуддя – фундаментальної цінності в правовій державі – має користуватися довірою загалом. Тому може виникати необхідність захистити суддів від безпідставної і деструктивної критики особливо з огляду на їхній обов'язок утримуватись від реагування на неї.

Деякі з обвинувачень, висунутих у оціночних судженнях та твердженнях, були надзвичайно серйозними. Пан Прагер не зміг доказати правдивість своїх тверджень чи сумнінність своїх оціночних суджень. Докази, як зауважила Комісія, свідчать про те, що відповідні рішення були спрямовані не проти самого факту використання заявником свого права вільно виразити погляди щодо системи правосуддя і навіть не проти того, що він, критикуючи окремих суддів, назвав їх поіменно, а радше проти

надто огульних обвинувачень, які, не маючи достатніх фактичних підстав, мали вигляд надмірно упереджених. На думку Суду, панові Прагеру також не вдалося продемонструвати ні своєї сумлінності, ні дотримання норм журналістської етики. Дослідження, що його він проводив, не видаються достатніми для того, щоб обґрунтувати висунення настільки серйозних обвинувачень. У зв'язку з цим можна лише зауважити, що, на його власне визнання, заявник не тільки не був присутній на жодному судовому розгляді кримінальних справ, на якому головував суддя, а ще й не дав цьому судді жодної можливості прокоментувати висунуті проти нього обвинувачення. Таким чином, порушення статті 10 Конвенції встановлено не було.

Окрім того, для визначення меж критики важливим є рішення ЄСПЛ у справі Барфод проти Данії від 22 лютого 1989 року [3], у якому суд зазначив, що критика не може мати особистого характеру. Зокрема, у вищезазначеній справі заявник піддав критиці діяльність народних засідателів у справі з оподаткування, посилаючись на їх неупередженість. В основу своїх обґрунтувань заявник поклав факт того, що народні засідателі були державними службовцями податкового органу, що був відповідачем у справі. Як зазначив Суд, зазначений факт може бути підставою для оскарження процедури формування суду, однак не є доказом особистої заінтересованості народних засідателів. Тому, притягнення заявника до відповідальності не є порушення ст. 10 Конвенції.

У справі Моріс проти Франції, рішення за якою прийнято 23 квітня 2015 року [4], ЄСПЛ встановив порушення статті 10 Конвенції. Справа стосувалася засудження адвоката за співучасть в поширенні дифамації про слідчих суддів, які були відсторонені від розгляду справи про смерть судді Бернарда Боррела, у зв'язку із зауваженнями, які він зробив у пресі. Велика Палата визнала, зокрема, що пан Моріс висловив оціночні судження, які містили необхідну фактичну базу. Його зауваження не вийшли за межі права, гарантованого статтею 10, і вони становили предмет суспільного інтересу, а саме – функціонування судової системи та розгляд справи Боррела. Тим не менш, Велика Палата наголосила, що адвокати не можуть прирівнюватись до журналістів, оскільки вони не є зовнішніми свідками, які мають на меті інформування суспільства, а є прямо залученими до функціонування судової системи та захисту сторони. Окрім цього, Велика Палата встановила, що важливе значення має надаватися контексту справи, водночас, відзначаючи, що необхідно під-

тримувати авторитет судової влади та забезпечувати взаємну повагу суддів та адвокатів.

Нещодавно ЄСПЛ, систематизуючи всю попередню багаторічну практику, 16 січня 2018 року у справі Чеферин проти Словенії [5] визнав порушення права на свободу вираження поглядів притягнення адвоката до відповідальності за неповагу до суду через критику експертів та прокурора. У обґрунтування свого рішення ЄСПЛ зазначив, що адвокат-заявник, оцінки якого були визнані як неповага до суду, були зроблені паном Чеферином в контексті юридичного процесу, були озвучені лише в судовій залі, на противагу, наприклад, критики суддею заявника в медіа. Крім цього, єдиним шляхом отримання нових висновків було підірвати довіру до вже наявних експертів.

Таким чином, виходячи з аналізу практики ЄСПЛ можна виокремити критерії допустимості та необхідності критикувати суд:

1. Наявність суспільного інтересу. Право критикувати суд необхідно розглядати як засіб, що забезпечує законний інтерес суспільства бути поінформованим про функціонування судової влади.

2. Наявність фактичного підґрунтя щодо критичних висловлювань.

3. Критика не може мати особистого характеру. Зауваження, зроблені у залі судових засідань, там і залишаються та гарантують високий рівень толерантності до критики. В інших випадках необхідно уникати зауважень, які призводять до необґрунтованих особистих нападів, що не мають прямого відношення до фактів справи.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2. Рішення Європейського суду з прав людини по справі Прагер і Обершлік проти Австрії від 22 березня 1995 року URL: <http://cedem.org.ua/library/sprava-prager-i-obershlik-proty-avstriyi/>

3. Рішення Європейського суду з прав людини по справі Барфод проти Данії від 22.02.1989 року URL: <http://cedem.org.ua/library/sprava-barfod-proty-daniyi-2/>

4. Рішення Європейського суду з прав людини по справі Моріс проти Франції від 23 квітня 2015 року URL: <http://cedem.org.ua/library/rishennya-velykoyi-palaty-yespl-u-spravi-moris-proty-frantsiyi/>

5. Рішення Європейського суду з прав людини по справі Чеферин проти Словенії від 16 січня 2018 року URL: <http://cedem.org.ua/library/cheferyn-proty-sloveniyi-krytyka-advokatamy-ekspertiv-v-sudi/>

6. Теорія і практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум / за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. – Харків: Право, 2017. – 374 с.

Науковий керівник: Донець А. А., к.ю.н., асистент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого